

TANRIYI YERYÜZÜNE ÇAĞIRMAK

Dr. ÜMİT TAŞTAN

En sevmediğim sözdür: “Yeterince çalışırsanız başarılırsınız”. Yeterinden fazla çalışsanız da başaramayabilirsiniz. Bir sürü insan çalışıyor ve kazanamıyor. Benim şansım yaver gitti.

“Gibi” dizisinin başrol oyuncusu Feyyaz Yiğit’e ait olan bu sözler son günlerde sosyal medya gündemini meşgul ediyor. Bu sözün, günümüz insanının konu hakkındaki genel düşüncesini yansıttığı kanaatindeyim. İnsanlar, özellikle de gençler sadece çalışmanın başarı için yeterli olmadığına inanıyor. Burada “inanç” kavramını özellikle kullanıyorum, ancak bu kavramı dini anlamının dışında, bilmeye dönük, *epistemik* anlamda kullandığımı peşinen söylemeliyim.

“Taşı bırakırsam yere düşer”, “ateş kâğıdı yakar” gibi önermeler bu bakımdan epistemik bir inanç barındırır. Bir insan eğer “şöyle yaparsan bu sonucu elde edersin” yargısında bulunuyorsa aslında epistemik bir inancı dışa vurmuş demektir. Genellikle “ateş kâğıdı yakar” ya da “mıknatıs demiri çeker” gibi fizikî

önergelerin ortaya koyduğu epistemik inançlar hakkında şüpheyi düşmeyiz.

Gelgelelim, “yeterince çalışırsanız başarılırsınız” gibi sosyal hadiselerle ilgili sözleri şüpheyi karşıladığımız vâkidir. Ancak çalışmanın başarıyı getirmesini şüpheyi karşılıyor derken âmiyâne tabirle “torpilsiz başarı zordur” sözündeki anlamı kastetmiyorum. Burada daha derin ve felsefî bir cihetten, insan eylemlerini nasıl bir neden-etki (*cause-effect*) bağıntısının belirlediği sorusu ile ilgileniyorum.

İnsan eylemlerinde bu tür bir nedenselliğin mümkün olup olmadığı, pek çok düşünürün yürüttüğü özgür irade tartışmasının merkezinde düğümlenen bir meseledir. Yazının başında değindiğim sözde, çalışmanın tek başına başarıyı getirmediği; bunun yanında şansın da gerekli olduğu ileri sürülmüştü. Şimdi, bu denklemdeki “şans” değişkeninin yerine,

şansa inanmayan birinin sahip olabileceği *Tanrı* inancını yerleştirelim. Böyle biri de benzer biçimde, çalışmanın başarıyı zorunlu olarak getirmediği düşüncesini şu sosyal medya sözlerinde dile getirmektedir:

*Kızıma her sınavdan önce
şunu söylerim: Başarı
Allah'ın ihsanıdır.
Çalışmakla başarmak
arasında nedensel bir ilişki
kuranlar, tâlihin
matematiğini ihmal ederler.
Tanrısal matematikte iki +
iki dört etmeyebilir. 4'e
iman etme. Sen 2 ile 2'yi
toplamayla ilgilen, bakarsın
4 eder.*

Bu argüman, inanç sahibi biri için makul görünse de benim açımdan hâlâ açıklanmayı bekleyen bir muamma barındırmaktadır. Çünkü bir yandan çalışmakla başarmak arasında bir nedensellik bulunmadığı öne sürülürken, öte yandan ikiyle ikiyi toplamak örneğinde olduğu gibi bir tür nedenselliğe de vurgu yapılmaktadır. Bu söz, eğer tasavvufi anlamda kişinin eylemlerini kendinden bilmemesi ve esas işi yapanın *fâil-i mutlak* olduğu fikrini açığa vuruyorsa bu bağlam içerisinde anlaşılabilir.

Ancak ben bu sözün böyle bir niyet taşımadığını, modern insana mahsus çok daha ciddi bir zihni karmaşayı yansıttığı kanaatindeyim. Bu bunalım, kısaca, *fizik yasalara tabi bir insanın, bu yasalara rağmen dünyaya müdâhil olabilen bir*

yaratıcıyı anlamlandırma güçlüğüdür. Hölderlin'in bir şiirinde “*Tanrı'yı yeryüzüne çağırmak*” biçiminde dile getirdiği bu çağrı, modern zihnin kolaylıkla kabullenebileceği bir düşünce değildir.

Yukarıda bu anlamlandırma sorunu kendisini “*tâlihin matematiği*” sözüyle açığa çıkartmıştı. Peki, matematik gibi kesinlik arayan bir bilim, tâlih ya da kader kavramlarını kapsayan bir denklem içinde düşünülebilir mi? Eğer böyle bir denklemden söz edilecekse, bunun en az yüz bilinmeyenli bir denklem olduğu konusunda kolaylıkla uzlaşılabilir. Bu muammadan hareketle, fizik ile metafizik arasındaki bağı kurmakta zorlanan modern insanın, aslında bir tür zihinsel nevroz yaşadığı söylenebilir.

Alman Filozof **Immanuel Kant**, bu zihinsel nevroz halini metafiziğin aleyhine olacak şekilde sonlandırarak “*metafiziğin elenmesi*” denilen süreci başlatmıştır. 1755 Lizbon depremini yaşayan halk bu felaketi, günahlarının karşılığı olarak Tanrı'nın gönderdiği bir ceza şeklinde yorumlarken, *Kant*'ın “*demir tokmağı*” zihinlerinde derin bir sarsıntı yaratmıştır. *Kant*, depremin ilahî bir müdahale sonucu ortaya çıkmadığını, tamamen yer kabuğundaki doğal ve fiziksel süreçlerin etkisiyle meydana geldiğini ileri sürerek Tanrı ile fizik evren arasındaki bağı neredeyse kopma noktasına getirmiştir. Bu nedenle Kant'a göre, “*tâlihin matematiği*”

gibi metafiziksel açıklama girişimleri yalnızca bir yanılısamadan ibarettir.

Öte yandan, *Kant* her ne kadar metafiziğin meşruiyet alanını daraltmış olsa da inanç sahibi modern bireyler kendi düşünüş süreçlerine metafiziği bir şekilde dahil etme çabasındadır.

Nitekim *Gazzâlî ve İbnü'l-Arabî* gibi mütefekkirler, mıknaatın demiri çekmesinin ya da ateşin kâğıdı yakmasının yalnızca Tanrı'nın doğrudan müdahalesiyle mümkün olduğunu savunmuşlardır.

Zira onların anlayışında, Tanrı'nın izni olmaksızın bir yaprağın dahi kımıldamayacağı inancı, iman eden insanın temel düşünce biçimini oluşturur. İnanç sahibi biri, “burada anlaşılmayan ne var ki?” diye sorabilir. Ancak burada, özellikle fiziksel olayları mümkün kılan zorunlu nedensellik fikrinin reddedildiği görülmelidir. Böyle bir nedenselliğin reddi, *Kant*'ın kapı dışına koyduğu metafiziğin bacadan geri girmesi anlamına gelebilir. Ne var ki, vazgeçemediğimiz bu metafiziğin fizik dünyayı anlamlandırmadaki işlevi hâlâ tam olarak açıklığa kavuşmamış bir muammadır.

Öte yandan, *Kant*'ın düşünme biçimimiz üzerindeki etkisi o kadar belirleyici olmuştur ki, *Gazzâlî ve İbnü'l-Arabî'nin* aksine, çalışmak ile başarmak arasında zorunlu bir nedensellik bulunduğu

fikri neredeyse genel kabul görmektedir. Bazıları ise *Kant* ile bu iki düşünürü uzlaştırma çabası içinde, çalışmanın “*sünnetullâh*”ın bir gereği olarak zaten Tanrısal müdahaleyi içerdiğini öne sürer. Böylece başarı hem insanın emeğiyle hem de Tanrı'nın yardımıyla açıklanan iki yönlü bir olgu hâline gelir.

Ben şahsen bu açıklamayı, bütün tuşlara basmak misali bir “*şark kurnazlığı*” olarak görüyorum. Bu durum, sınava giren bir öğrencinin hangi cevap doğruysa *hoca* ona puan verir zannıyla bildiği her şeyi yazmasına benzetilebilir. Dolayısıyla, bu “*şark kurnazlığı*” psikolojik düzeyde bir inanç hâlini sürdürüp fizik dünya ile metafizik arasında görünürde bir uzlaş sağlanmış gibi görünse de belirleyici olan hâlâ *Kantçı* çerçevedir. Bu durumun veciz bir ifadesi, boksör *Muhammed Ali'nin* şu sözünde karşılığını bulur:

Antrenmanın her dakikasından nefret ediyordum ama kendi kendime “pes etme. Şimdi acıya katlan ve hayatının geri kalanını bir şampiyon olarak yaşa” dedim.

Bu söz, başarının ilahi bir lütuf değil, düzenli çabanın kaçınılmaz sonucu olduğu inancını yansıtmaktadır. Ancak bu inanç, “*talihin matematiği*” olarak adlandırılan metafizik alanı bir muamma olarak felsefî söylemin dışına iter. Hal böyleyken, “biz zaferden değil, seferden

sorumluyuz” ve “*gayret bizden, tevfik Allah’tan!*” gibi söylemler, psikolojik düzeyde bir inanç zemini sunsa da bu

inancın fizik dünyadaki etkisi hâlâ belirsizliğini korur.

